

TENDINȚELE ACTUALE PRIVIND FUNDAMENTUL RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE

Cons. jur. Mariana-Alina ȘTEFĂNOAIA

Abstract

Modern law is no longer concerned with distinguishing between crimes and quasi-crimes, but considers that both are unlawful and prejudicial acts, which give rise to the obligation to repair the damage caused.

The tortious civil liability intervenes when the deed causing the damage violates an obligation established by law.

The tortious civil liability provoked a diversity of opinions, the most different solutions were proposed, but a principle emerged without reservations: that of liability for the illicit act producing damages. Objectively, the law could not make a list of the illicit acts that involve civil liability. Faced with the most diverse and complex issues of liability, the jurisprudence has had to establish concretely the conditions under which a person's tortious civil liability takes place.

Keywords: *law, tortious civil liability, prejudice, jurisprudence, code, principle.*

1. Introducere

Indiferent că vorbim despre răspunderea civilă delictuală sau despre cea contractuală, scopul acestor instituții este, neîndoielnic, același: contribuie la apărarea drepturilor subiective ale individului, atât ca persoană fizică, dar și juridică, și implicit, la menținerea ordinii sociale. Corelativ rolului pe care-l deține dreptul civil în societatea actuală, în aceeași măsură se identifică și rolul răspunderii civile în cadrul dreptului privat: aplicarea principiului din dreptul roman *neminem laedere* (a nu vătăma pe nimeni) este elocventă în acest sens, dând aplicabilitate funcțiilor răspunderii civile.

Totalitatea normelor prin care se organizează și funcționează o societate alcătuiește cadrul normativ al respectivului sistem social. În societatea omenească, nu-i este nimănui îngăduit să încalce sfera drepturilor altei persoane, provocând altcuiva vreun prejudiciu, prin activitatea sau prin abținerea sa. Această normă elementară de conduită nu este circumscrisă exclusiv raporturilor juridice, ci este un foarte vechi precept, cunoscut ca o regulă generală de comportare, încă din cele mai îndepărtate vremuri și la cele mai diferite comunități și orânduirii sociale (Anghel, Deak și Popa, 1970, p. 9). Cu privire la rolul social-juridic al răspunderii

civile și impactul acesteia în evoluția statală a omenirii, s-a opinat, pe bună dreptate, că morala a fost cea care a influențat în primă instanță fenomenul răspunderii civile, urmând ca, la rândul ei, morala să fie adaptată și ea fenomenului juridic (Pricope, 2013, p. 18).

2. Scurte considerații despre răspunderea civilă

Răspunderea civilă este una dintre categoriile fundamentale cele mai complexe ale dreptului, în totalitatea sa (Albu și Ursa, 1970, p. 77). Ea reprezintă una dintre cele mai frecvente și importante manifestări ale răspunderii juridice și constă în obligația pe care o are orice persoană de a repara prejudiciul pe care l-a cauzat altuia.

Răspunderea juridică se află într-un raport de interdependență cu toate formele de răspundere socială: fiecare dintre acestea „acționează asupra tuturor celorlalte forme, și, ca rezultat al acțiunii lor, se formează nivelul general al răspunderii sociale” (Mangu, 2014, p. 9).

Prin săvârșirea faptei ilicite se naște un raport juridic obligațional între cel răspunzător și victimă: primul devine debitorul obligației de reparare a prejudiciului cauzat prin fapta ilicită, a sa ori a persoanei pentru care este chemat de lege să răspundă (Viney și Jourdain, 1998, p. 816), iar cel prejudiciat devine creditor al acestei obligații. Niciunul dintre cei doi nu și-a dorit să fie parte a acestui raport și chiar dacă făptuitorul a cauzat prejudiciul printr-un fapt voluntar, obligația de reparare se naște în sarcina sa involuntar: el a urmărit ori a acceptat producerea prejudiciului, însă niciun moment nu a intenționat să devină debitor al obligației de reparare a acestuia (Mangu, 2014, p. 16).

Această obligație se naște prin efectul legii, finalitatea fiind aceea de a repune victima în situația în care s-ar fi găsit dacă această fapta nu s-ar fi săvârșit, iar raportul juridic la care facem referire este unul de creanță, făptuitorul, respectiv cel chemat să răspundă pentru făptuitor, fiind debitorul obligației de reparație, în timp ce victima prejudiciului devine creditorul acestei obligații. Această „creanță-reparație” (Vasilescu, 2017, p. 593) este o consecință a faptei ilicite, dar și a normei juridice care impune autorului repararea prejudiciului rezultat în urma faptei sale.

Din această perspectivă, răspunderea civilă reprezintă dreptul comun în materia reparării prejudiciului. În ceea ce privește principiile răspunderii civile, Codul civil actual continuă paradigma Codului civil de la 1864, consacrand, însă, *expressis verbis*, principiul reparării integrale a prejudiciului, prin dispozițiile art. 1385 alin. (1), potrivit cu care „prejudiciul se repară integral, dacă prin lege nu se prevede altfel”, precum și principiul reparării în natură a prejudiciului cauzat, prin dispozițiile art. 1386 alin. (1), potrivit cu care „repararea prejudiciului se face în natură, prin restabilirea situației anterioare, iar dacă aceasta nu este cu putință ori

dacă victima nu este interesată de reparația în natură, prin plata unei despăgubiri, stabilite prin acordul părților, sau, în lipsă, prin hotărâre judecătorească”.

Și în ceea ce privește funcțiile răspunderii civile, Codul civil perpetuează viziunea tradițională instituită de doctrina și jurisprudența ce au configurat reperele aplicării Codului civil de la 1864, în care s-au relevat funcția reparatorie și funcția preventiv educativă a răspunderii, însă, prin reglementarea mai circumstanțiată a tipurilor de prejudicii supuse reparației, precum și a condițiilor de antrenare a variatelor tipuri de răspundere civilă, putem spune că noul act normativ augmentează funcția reparatorie a răspunderii civile.

În acest sens, art. 1385 alin. (3) C. civ. statuează fără echivoc că „despăgubirea trebuie să cuprindă pierderea suferită de cel prejudiciat, câștigul pe care în condiții obișnuite el ar fi putut să-l realizeze și de care a fost lipsit, precum și cheltuielile pe care le-a făcut pentru evitarea sau limitarea prejudiciului” (Pop, 2010, p. 191).

Preocuparea legiuitorului pentru repararea „oricărui prejudiciu” (Mangu, 2017, p. 100) relevă fără dubiu că dezideratul reparării întregului prejudiciu cauzat victimei, respectiv funcția reparatorie a răspunderii civile (Uliescu, 2014, p. 525) este cea care caracterizează în mod esențial acest tip de răspundere (Dogaru și Drăghici, 2009, p. 237).

Cea de-a doua funcție a răspunderii civile este cea educativ-preventivă și rezidă în influența pe care aceasta o are asupra conștiinței oamenilor și, implicit, asupra comportamentului acestora. Astfel, prin obligarea la repararea prejudiciului a celui care l-a cauzat, sau a celui chemat să răspundă pentru aceasta, răspunderea îndeplinește un rol educativ actual, dar și unul în perspectivă, de prevenire a săvârșirii delictelor civile în viitor, de către autorul delictului deja săvârșit sau de către alte persoane, care conștientizează, astfel, că vor răspunde de prejudiciul ce l-ar cauza (Dogaru și Drăghici, 2009, p. 236).

Cu toate acestea, răspunderii civile îi lipsește aproape în totalitate latura punitivă, aceasta fiind lăsată în seama altor răspunderi, aparținând altor ramuri de drept (răspunderea penală, contravențională).

Finalitatea ambelor tipuri de răspundere este aceeași, și anume repararea unui prejudiciu injust cauzat altei persoane. Răspunderea civilă delictuală este obligația de reparație prevăzută de lege în sarcina unei persoane, numită răspunzătoare, care, în afara unei legături contractuale, a adus un prejudiciu unei alte persoane, prin încălcarea drepturilor sau intereselor legitime ale acesteia din urmă, sau care este ținută să răspundă pentru fapta celui care a săvârșit prejudiciul, în timp ce răspunderea civilă contractuală reprezintă obligația unei părți contractante de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți contractante prin neexecutarea propriu-zisă, totală sau parțială, neexecutarea necorespunzătoare sau executarea cu întârziere a prestației sau prestațiilor datorate în temeiul contractului valabil încheiat.

3. Prejudiciul – condiție esențială a răspunderii civile delictuale

În afara existenței unei fapte ilicite, pentru a putea angaja răspunderea delictuală pentru fapta proprie, așa cum este reglementată în art. 1349 coroborat cu art. 1357-1371 C. civ., mai este necesară și producerea unei pagube victimei. Esența răspunderii civile delictuale constă în existența unui prejudiciu, cauzat prin încălcarea drepturilor subiective sau a unor interese legitime ale unei persoane, condiții obiective în lipsa cărora nu se poate stabili obligația de reparare ce se naște în sarcina persoanei responsabile (Baiaș, Chelaru, Constantinovici și Macovei, 2012, p. 1415).

În alin. (1) al art. 1349 C. civ., care reglementează obligația generală a oricărei persoane de a nu vătăma sau prejudicia o altă persoană, se dispune că orice atingere adusă drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane atrage, pentru cel vinovat, răspunderea pentru toate prejudiciile cauzate, fiind obligat la repararea integrală acestora. Conținutul articolului citat dezvăluie faptul că autorii Codului civil au preluat definiția formulată în literatura juridică tradițională, potrivit căreia prejudiciul, paguba, nu reprezintă altceva decât acele „efecte negative patrimoniale (...) și morale pe care le încearcă o persoană ca urmare, fie a conduitei ilicite a altei persoane, fie a unei fapte omenești, a unui animal, a unui lucru sau a unui eveniment care înlătură răspunderea delictuală a agentului” (Eliescu, 1972, p. 90).

Prejudiciul a mai fost definit, în doctrină, ca fiind un „element esențial al răspunderii delictuale” și care „constă în rezultatul, în efectul negativ suferit de o anumită persoană, ca urmare a faptei ilicite săvârșită de o altă persoană, ori ca urmare a acțiunii unui animal sau lucru aflat sub paza juridică a altei persoane” (Bîrsan, 2008, p. 145).

În literatura de specialitate s-a formulat ideea potrivit căreia „prejudiciul este cel mai important element al răspunderii civile”, „piatra unghiulară a întregii construcții juridice”, fiind o condiție esențială și necesară a acesteia, „prejudiciul este nu numai condiția răspunderii reparatorii, ci și măsura ei, în sensul că ea se angajează doar în limita prejudiciului injust cauzat” (Baiaș, Chelaru, Constantinovici și Macovei, 2012, p. 1415).

Demn de reținut este contribuția adusă de practica judiciară, anterioară apariției noului Cod civil, în sensul obligării autorului prejudiciului de a plăti despăgubiri, chiar și în unele situații în care pierderea suferită era consacrată încălcării unui simplu interes, care nu alcătuia un drept subiectiv (Pradel, 2004, p. 187).

În doctrina contemporană, prejudiciile sunt clasificate în: prejudicii patrimoniale, prejudicii corporale și prejudicii sau daune morale (Terré, Simler și Lequette, 2005, pp. 697-702).

Prejudiciile patrimoniale sunt cele care au o valoare economică și pot fi evaluate în bani și care rezultă din încălcarea drepturilor și intereselor economice.

Prejudiciile corporale (Pop, 2010, pp. 194-196) sunt cele cauzate prin încălcarea drepturilor personale nepatrimoniale, cum ar fi dreptul la viață, dreptul la sănătate, dreptul la integritate corporală și, în general, acele drepturi care definesc personalitatea persoanei fizice.

Prejudiciile morale sau daunele morale sunt cele cauzate prin atingerea aduse personalității afective sau sociale a unei persoane, cum ar fi moartea unei rude apropiate, atingerea aduse vieții private sau intime, atentatele la onoarea, demnitatea și cinstea victimei.

4. Condițiile necesare reparării prejudiciului provocat

Pentru a se putea repara prejudiciul cauzat victimei, acesta trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie cert, să nu fi fost reparat încă, să fie direct, să fie personal și să rezulte din încălcarea sau atingerea unui interes legitim.

a. Caracterul cert al prejudiciului

Prejudiciul este sigur atunci când existența sa se poate constata cu certitudine și atunci când acesta se poate evalua. Sintagma prejudiciul sigur cuprinde în conținutul său, atât prejudiciul actual, prezent, cât și prejudiciul viitor.

Prejudiciul actual, prezent, este acea daună care s-a produs deja la data când se pretinde repararea lui.

Prejudiciul viitor este acela care, deși nu s-a produs încă, există certitudinea că acesta se va produce în viitor, fiind astfel susceptibil de evaluare, (un exemplu de astfel de prejudiciu poate fi acela rezultat în cazul decesului unei persoane, când despăgubirile sunt datorate persoanelor pe care aceasta le avea în întreținere, cu posibilitatea actualizării lor, în raport cu evoluția stării de sănătate sau în funcție de starea de nevoie în care se află cei îndreptățiți la despăgubire).

O noutate a Codului civil actual o reprezintă reglementarea, în art. 1385 alin. (4), a „prejudiciilor cauzate prin pierderea șansei de a obține un avantaj sau de a evita o pagubă”. Această problemă a fost și continuă să fie obiectul unor aprige dispute doctrinare și jurisprudențiale din Franța, de unde s-au inspirat și autorii Codului civil român (Viney și Jourdain, 1998, pp. 87-103).

Exemplele care se întâlnesc frecvent în literatura de specialitate franceză (Terré, Simler și Lequette, 2005, p. 689) sunt cele care se referă la pierderea șansei proprietarului unui cal de a câștiga un concurs hipic, datorită faptului că transportatorul a întârziat sau, datorită unui accident, animalul nu a putut lua startul; atitudinea neglijentă a unui avocat de a nu îndeplini un anumit act de procedură, care a determinat pierderea șansei clientului de a câștiga procesul; ratarea ocaziei de a încheia o afacere imobiliară, pentru proprietarul al cărui imobil a fost deteriorat sau datorită poluării fonice etc. În literatura noastră de specialitate, problema

prejudiciilor prin pierderea șanse de a obține un avantaj a intrat în preocupările unor doctrinari, după apariția noului Cod civil (Pop, 2010, pp. 20-21).

Referitor la posibilitatea reparării prejudiciilor cauzate prin pierderea unei șanse, pe calea răspunderii delictuale, este necesar ca șansa să îndeplinească următoarele condiții cumulative: șansa să fie reală și serioasă (Baias, Chelaru, Constantinovici și Macovei, 2012, p. 1462); pierderea șansei să fie determinată direct de fapta ilicită sau de o altă împrejurare pentru care se angajează răspunderea delictuală.

În concluzie, pentru a obține despăgubiri într-o astfel de situație, victima va trebui să probeze că a ratat obținerea unui avantaj sau o anumită favoare, care era, pentru ea, aproape o certitudine, dacă nu ar fi intervenit fapta ilicită a autorului.

b. Prejudiciul să nu fi fost reparat încă

În situația în care victima faptei ilicite a fost despăgubită, raportul obligațional delictual a fost stins și, pe cale de consecință, și dreptul la acțiune al acesteia s-a stins, prin executare. De regulă, repararea prejudiciului prin plată se face de către cel care a cauzat paguba prin fapta sa ilicită, situație în care plata făcută este directă. Într-un asemenea caz, distingem două situații:

- autorul faptei ilicite execută obligația de plată în mod voluntar, ca urmare a înțelegerii în acest sens cu victima;
- în lipsa unei învoieli, părțile raportului obligațional se pot adresa instanțelor judecătorești, în procese civile sau penale, care se vor pronunța și asupra prejudiciului material;

Dreptul victimei de a pretinde despăgubiri se poate stinge și în situația în care acoperirea prejudiciului s-a făcut de un terț, printr-un act cu titlu oneros sau cu titlu gratuit. În cazul terțului care a făcut plata prejudiciului cu titlu oneros, acesta se va subroga în drepturile creditorului-victimă și va avea o acțiune în regres împotriva debitorului-autor al faptei ilicite.

c. Caracterul direct al prejudiciului este dat de raportul de cauzalitate între fapta ilicită și acel prejudiciu injust, care a cauzat victimei o pagubă.

Acest caracter are în vedere un element obiectiv, adică raportul de cauzalitate și nu unul subiectiv. În literatura de specialitate (Pop, Popa și Vidu, 2012, pp. 418-419) s-a subliniat, justificat, că sintagma prejudiciu direct nu se confundă cu noțiunea de prejudiciu cauzat în mod direct, în sensul că sfera noțiunii de prejudiciu direct este mai largă, cuprinzând atât prejudiciul cauzat printr-o legătură cauzală directă, cât și prin una indirectă.

Prejudiciul este indirect, atunci când între fapta ilicită și acel prejudiciu nu există nici un raport de cauzalitate. Codul civil nu definește expres caracterul direct al prejudiciului reparabil, deși ar fi fost benefică o astfel de precizare, dar acest lucru

se poate desprinde din prevederile art. 1533, ultima parte, potrivit căruia „daunele interese nu cuprind decât ceea ce este consecința directă și necesară a neexecutării obligației”.

d. Caracterul personal al prejudiciului rezultă din faptul că dreptul de a pretinde repararea acestuia aparține numai persoanei care a suferit un prejudiciu injust.

Desigur că același drept, de a cere repararea unui prejudiciu injust, îl va avea nu numai persoana privită individual, ci și grupul de persoane, colectivul de persoane care a suferit un prejudiciu injust, dar și victimele indirecte, persoanele care au fost prejudiciate prin ricoșeu. Caracterul personal al prejudiciului nu este de natură a împiedica repararea prejudiciilor colective (Pop, 2010, pp. 194-196), care rezultă din încălcarea unor interese colective, ce aparțin unor categorii întregi de persoane și nici a prejudiciilor prin ricoșeu (Durac, 2012, p. 687).

e. Prejudiciul să rezulte din încălcarea ori atingerea unui drept sau a unui interes legitim

Doctrina de specialitate, interpretând dispozițiile Codului civil din 1864, a ajuns la concluzia că răspunderea civilă va fi angajată în acele situații în care prejudiciul a fost cauzat victimei, prin încălcarea drepturilor subiective patrimoniale sau nepatrimoniale (dreptul la proprietate, dreptul la întreținere, dreptul la viața privată, dreptul la sănătate, dreptul la integritate fizică, dreptul la onoare).

Viața de zi cu zi a demonstrat că prejudicii se produc și ca urmare a încălcării unui interes al unei persoane sau al unor persoane, care nu are un corespondent într-un drept subiectiv.

Literatura de specialitate a ajuns la concluzia că atingerea unui simplu interes rezultat dintr-o situație de fapt dă dreptul la repararea prejudiciului cauzat. Persoana culpabilă va fi obligată la repararea prejudiciului prin vătămarea unui interes, dacă acesta îndeplinește condițiile:

a) este legitim, adică este corespunzător cerințelor legii materiale;

b) este serios, adică rezonabil și în acord cu bunele moravuri;

c) creează aparența unui drept subiectiv civil (Georgescu-Banc, 2011, pp. 505-506). Jurisprudența anterioară noului Cod civil a statuat, în mod constant, că, în principiu, există obligația de reparare a prejudiciului și în acele situații în care a fost cauzat unei persoane prin încălcarea unui simplu interes, ce nu corespunde unui drept subiectiv (Tribunalul Suprem, 1966, p. 432).

Codul civil a legiferat opiniile doctrinare, cât și jurisprudența în materie, prevăzând în art. 1349 alin.1, obligația generală a oricărei persoane, de a nu aduce atingere drepturilor și intereselor legitime ale celorlalte persoane.

În art. 1359 C. civ. se prevede care este consecința nerespectării obligației generale de a nu aduce atingere, în sensul că „Autorul faptei ilicite este obligat să repare

prejudiciul cauzat și când acesta este urmare a atingerii aduse unui interes al altuia, dacă interesul este legitim, serios și, prin felul în care se manifestă, creează aparența unui drept subiectiv”.

5. Concluzii

Din cele prezentate mai sus, considerăm că ceea ce caracterizează conținutul și rolul principiilor și funcțiilor răspunderii civile se reflectă în conștientizarea faptului că nicio acțiune ilicită nu va rămâne nesancționată, contribuind, în acest mod, la ocrotirea drepturilor subiective și intereselor legitime ale tuturor persoanelor fizice și juridice. Susținerile doctrinare, puse în practică de jurisprudență, alături de analizele de drept comparat, par a fi dat roadele necesare pentru noul legiuitor, care a considerat necesară afirmarea expresă a principiilor răspunderii civile, într-o formulă care se apropie de ceea ce se gândește a fi în viitor, principiile europene ale răspunderii civile. Demersul cu privire la armonizarea acestora nu este unul facil, pe plan național fiind făcuți primii pași.

Referințe bibliografice

1. Albu, I., Ursa, V., *Răspunderea civilă pentru daunele morale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 23.
2. Anghel, I. M., Deak, Fr., Popa, M. F., *Răspunderea civilă*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 9.
3. Boilă, L. R., *Discuții privind prejudiciul cauzat prin pierderea șansei de a obține un avantaj în cadrul răspunderii civile delictuale*, în „Dreptul” nr. 7/2010, pp. 99-128.
4. Boilă, L., *Capitolul IV. Răspunderea civilă, în Noul Cod civil, Comentariu pe articole*, art. 1-2664.
5. Ciochină-Barbu, I., *Drept civil. Obligațiile. (În reglementarea noului Cod civil)*, Ed. PIM, Iași, 2012, p. 127.
6. Costin, C.M., *Dicționar de drept civil de la A la Z*, ed. a II-a, Ed. Hamangiu, București, 2019, p. 771.
7. Costin, M., *O încercare de definire a noțiunii răspunderii juridice*, în RRD nr. 5/1970, p. 77.
8. Curtea Supremă de Justiție, Secția civilă, decizia nr. 2013/1991, în „Dreptul” nr. 8/1992, p. 84.
9. Daghie, N., *Repararea prejudiciului. Condiții și principii în noul Cod civil*, în „Dreptul” nr. 11/2017, p. 87.
10. Durac, Ghe., *Noul Cod civil. Comentarii, doctrină și jurisprudență*, vol. II, art. 953-1649, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 687.

11. Eliescu, M., *Răspunderea civilă delictuală*, Ed. Academiei, București, 1972, p. 90.
12. Georgescu-Banc, A., *Noul Cod civil. Note. Corelații. Explicații*, Ed. C.H. Beck, București, 2011, pp. 505-506.
13. Jugastru, C., *Condițiile răspunderii civile în noua reglementare a Codului civil, în Jurnalul de studii juridice*, Year VII, No. 1-2, Supplementary Issue 1, June, 2012, p. 90.
14. Malinvaud, Ph., *Droit des obligations*, ed. a 10-a, Lexis Nexis, Litec, Paris, 2007, p. 361.
15. Mangu, Fl.I., *Despre prejudiciul prin ricoșeu*, în RRDP nr. 4/2017, p. 100.
16. Mangu, Fl.I., *Răspunderea civilă delictuală obiectivă*, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 9.
17. Neculăiescu, S., *Răspunderea civilă delictuală în noul Cod civil. Privire critică*, în „Dreptul” nr. 4/2010, p. 56.
18. Pop, L., Popa, I. F., Vidu, S.I., *Curs de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 315.
19. Pop, L., *Reglementările noului Cod civil cu privire la repararea prejudiciului în cazul răspunderii delictuale*, în „Dreptul”, nr. 6/2010, pp. 20-21.
20. Pop, L., *Tabloul general al răspunderii civile în textele noului Cod civil*, în RRDP nr. 1/2010, p. 191.
21. Pop, L., *Tratat de drept civil. Obligațiile*, vol. I, Regimul juridic general, Ed. C.H. Beck, 2006, p. 414.
22. Pradel, X., *Le préjudice dans le droit civil de la responsabilité*, Éd. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 2004, p. 187.
23. Pricope, P., *Răspunderea civilă delictuală în reglementarea noului Cod civil, a Codului civil din 1864 și a dreptului european*, Ed. Hamangiu, București, 2013, p. 18.
24. Stătescu, C., Bîrsan, C., *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. a IX-a revizuită și adăugită, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 145.
25. Stoica, V., Pușcaș, N., Trușcă, P., *Drept civil. Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență*, Ediția a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2004, p. 307.
26. Stoica, V., *Relația causală complexă ca element al răspunderii civile delictuale în procesul penal*, în „Revista Română de Drept” nr. 2/1984, p. 35.
27. Terré, Fr., Simler, Ph., Lequette, Yv., *Droit civil. Les obligations*, Dalloz, Paris, 2005, p. 697-702.
28. Uliescu, M., *Răspunderea pentru fapta proprie*, în M. Uliescu (coordonator), *Noul Cod civil. Studii și comentarii*, vol. III, partea I, Cartea a V-a, *Despre obligații (1164-1649 NCC)*, Ed. Universul Juridic, 2014, p. 525.
29. Vasilescu, P., *Drept civil. Obligații*, ed. a II-a, revizuită, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 593.
30. Viney, G., Jourdain, P., *Traité du droit civil*, Éd. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1998, pp. 87-103.